

Elmekontroll

Vicei Károly

IRODALOM

Védőügyvédeknek, Deliç Mirkónak nem sokat ért a szava a titói diktatúrát kiszolgáló bíróság előtt. Amit csak tudott, megtett az érdekekben. Azt is megpróbálta kimódolni, hogy kaució ellenében szabadlábról védekezhessenek. Testvérbátyám vadonatúj házát ajánlotta föl, annak biztosítékául, hogy kiengedésem esetén nem szökök meg az eljárás elől. A kaució Nyugaton alkalmazott intézménye a keleti „demokráciákban” elképzelhetetlen volt; a bíróság simán elutasította az erre vonatkozó ügyvédi beadványt.

Deliç kijátszotta a delikvens beszámíthatóságának lapját is; elmeógyógyintézeti kivizsgálásomat indítványozta, hátha megállapítják, hogy nem is ép ésszel fogtam a színtársulat szervezésébe. Az ügyvéd már csak a pszichiátriai szakvéleménytől remélte várható büntetésem mérséklését. A bíróság jóváhagyta a klinikai megfigyeltetést, ami nekem se volt ellenemre. Számomra kellemes kirándulást jelentett a többszöri kórházi portya.

Már csaknem egy éve voltam cellalakó, s januártól decemberig mindössze ötször-hatszor mozdulhattam ki a börtönből, rabomobilban, megbilincselten. Többnyire a bíróságra vittek, egyszer foghúzásra, s egyszer a kórházi belgyógyászhoz. A sofőrök előírásosan hallgatag emberek voltak, nekem így is rokonszenvezőknek,

együtt érzőknek tűntek föl. Felváltva két magyar pilóta fuvarozta a rabokat. Amikor csak egymagam utaztattak, közönséges személyautóba ültettek, s az elbambult ór mellett az útkereszteződésben lépésben haladó kocsi hátsó üléséről a járda szélén álló diáklányokra mosolyogva fölmutattam bilincses kezemet. Néha többünket is szállítottak a bíróságra tartó rendőrségi kisbuszon. Egy középkorú vörös nő ült mellettem, s a beszédtilalom ellenére ezt-azt elmondtunk magunkról. Ő palicsi, és sikkasztott. Zárkája fölöttem van, a harmadikon. Ugyanazon a napon fogtak le bennünket. Ő az, aki esténként iskolázott szopránján folytatja a Solveig dalát, melynek első sorait rácsos ablakomból zengedezem: „Elmúlhat a tél, a május, a nyár,/ Elfuthat az év, az idő nem vár...”

A szabadkai kórházban szüntelenül folyt az építés, felújítás, toldozás-foltozás. A nemrég befejezett toronyépület mellett betonvázak monstrumai éktelenkedtek, és mint szakrendelők szolgáltak még a 19. századi lepusztult földszintes épületek.

Az üvegalota sokadik emeletén Fehér Ödön pszichiáter fogadott, régi ismerősként, mert földim volt, és pályakezdő korában meghűléssel, torokfájással többször betértem rendelőjébe. (Fehér doktor édesanyja legkedvesebb óvó nénim volt.) Míg őrköm

a váróban unatkozhatott, a doktorral kötetlen beszélgetést folytattunk. Többnyire ő vitte a szót. Röviden elmondott „bűnygemhez” nem fűzött kommentárt. Mások eseteit hozta szóba, az eléje hozott köztörvényesekéit. A csecsemőgyilkos anyákkal kapcsolatban elmondta, hogy súlyosbító körülménynek számít, ha a szülés és az ölés között megtörtént a szoptatás. A jóképű, kedves, finom modorú orvos tíz perc múltán elbocsátott, és többé nem találkoztam vele.

Az udvar kisebb épületeiben dolgozó kollégáimhoz jártam még több napon át. Ott két pszichiáter, egy pszichológus és egy szociális gondozó foglalkozott velem. Nekem szórakoztató színjáték volt a zsúfolt várótermi élet. Az elmebaj színes figurái mondták hol zavaros, hol követhető és választékos monológjukat. A próbaitatásnak alávetett alkoholisták némelyike ordítózva dühöngött. A csendes paciensek között két szabadkai ismerőst is felfedeztem; az egyik távoli rokonom, Habinyák Laci, aki gyerekkorunkban többször nyaralt nálunk, Zentán, s amikor eljött a hazautazás ideje, mindig elfogta a sírógörcs. Nem lep meg, hogy húsz év múltán itt lelem a mentálisan megrokkantak között. A másik fiatalember az újvidéki egyetemi évekből ismerős. Ő medikusként akadt el tanulmányaiban, ám most is folyton azt hangoztatja, hogy mindenképpen orvos lesz belőle.

Néha már délutánba nyúlt az idő, amikor a megfelelő szakai színe elé járulhattam. A börtönőr nem ücsörgött velem a váróban, az túl unalmas lett volna neki, inkább egy udvari padról tartotta szemmel a kijáratot, melynek ajtaját általában bezárta a személyzet.

De a balkáni henyeség folytán olykor tárva-nyitva maradt az ajtó, és színésze láttam az engem kísérő egyenruhásnak.

Az elmevizsgálat egyik stációja a pszichológus volt. A diákosan igyekvő, fiatalka Vajda János nem sokkal korábban szerezhette meg diplomáját, és rutinosan vetette be a személyiség-elemzés klasszikus, bevált módszereit. A Rorschach- és a Szondi-tesztet alkalmazta. Az előbbiről gimnazistaként tanultam, jóformán csak annyit, amennyit itt is elmondok pár sorban. Tintát cseppentenek egy megfelelő papírra, amit a folt közepénél összehajtanak, s többé-kevésbé szimmetrikus alakzat jön létre. A legalább tíz változatban elkészített figurákat egyenként bemutatják a páciensnek, és nógatják a benne támadó képzetek elmondására. Jómagam a képhez többször is hasonlatosnak találtam a kitárt szárnyú lepkét, a síremléket, a puncit és tájékát.

A Szondi-teszt abból állt, hogy negyven arcképet kellett osztályoznom, rokonszenv és ellenszenv alapján. A pszichológus egyszerre nyolc kis méretű fotót tett elém, s mindegyik előtt a két legutálatosabb, illetve a két legkedvesebb arcra kellett rámutatnom. (A felvételek valamelyik pszichiátrián készültek egykor.) Rút fejet könnyebben találtam, mint tetszetőst. A maradék négy képet ugyancsak az előbbi elv szerint kellett elrendeznem. Ezt a műveletet még négyszer nyolc-nyolc képcske esetében kellett elvégezmem. Végül tíz-tíz arckép került az ellenszenves, a majdnem ellenszenves, a majdnem rokonszenves és a rokonszenves kategóriába.

Amint véget ér a vizsgálódás sorozata, utána heteken át várhatok a klinikai szakik összegező jelentésére. Ugyan milyen hajlamokat, késztetéseket olvasnak ki belőlem, milyen típusba fognak beskatulyázni? És a szakvélemény mennyit nyom a latban a „politikai bíróságnál”? (A lombrosói determináltság eleve „fölmenti” a delikvenst.) Éppenséggel a ma divatos megfigyelési, elemzési módszerek sem igazán tudományosak; pontosságuk, tárgyilagosságuk vitatható. A páciensét éppúgy lehetne kérdezgetni a tenyérvonalak, a kávézacc és a kaleidoszkóp-kép keltette benyomásairól, mint a tintapaca és a diliházi ápoltak arcmásának esetében. A referátumtól nem várom el, hogy csökkent beszámíthatóságot emlegessen, az megpláne nem képzelhető el, hogy „erős felindultságban elkövetett” színtársulati szervezkedésről szóljon.

Másnap a szociális gondozó Sabo Milan kezére adtak. Ő (szerepe szerint?) jó ember volt. Vele már csak szerbül tudtam értekezni, s arra kért, hogy mondjak véleményt egy korábbi páciensének magyarul írt verséről.

– Szerzője alighanem szerelmes volt belém, mondta merengőn a hivatasos pátyoló.

Talán nem volt túlzóan önhitt; ajkán születetten, alkatilag rögzült a mosoly, kék szeméből naiv derű áradt, jóképűségén a karikatúrába hajló, kisé hegyes áll sem rontott, ápoltságtól illatozva harmincegynéhány évesen hamar elnyerhette egy-egy labilis lélek vonzalmát.

A férfiút megerősítettem hitében (vagy tévhitében?), mert a füzetlap sorai csakugyan kötődésről, vonzalomról vallottak, nem is akármilyen

színvonalon; a vers becsületére válik egy tizenöt éves poétának. Már csak az a kérdés, hogy ki volt a költemény ihletője; ki lebeghetett az alkotó leányka szeme előtt? Milan nem avatott be kapcsolatuk bizalmas részleteibe. Jóleshetett neki, felvillanyozta, tán még boldoggá is tette, hogy vele szerepet cserélve valaki az ő gondját-baját, örömét-bánatát boncolgatja. Én pedig gondosan megjegyeztem, alaposan bevéstem a vers alatt álló L. Teréz nevét.

Egyszer a Bótyónak becézett, a fegyintézeti alkalmazottak mogorvaságtól elütő természetű, alacsony és törékeny őr volt rám beosztva. Félszegen, bocsánatkérő tapintatossággal tette rám bilincset, a börtön és a nyomda közötti keskeny udvaron bemelegített motorral várt a rácsos ablakú kisbusz, amely aztán három kilométerrel arébb gördült be velünk a kórházkerítés melletti parkolóba. Imre bácsi, a sofőr már tervezhette a fél napi helyben bóbiskolást, újságolvasást és rádiózást, Bótyó meg én pedig az udvari járdán nyomultunk a lélekidomárok zárt intézete felé. Mögülünk ekkor dörrent ránk – szerbül és rekedten – egy női hang.

– Szégyellje magát! Így vezetni egy embert !? – mutatott rám a szigorú asszonyosság, és megparancsolta az őrnék, hogy azonnal oldozzon el, mellette haladjon, én pedig elől, egyedül. Bótyó egy pillanatig se tétovázott; engedelmesen hajlott a szóra.

A rendelő ajtajában új meglepetés tetézte az előbbit. Fegyveres kísérom sírósra váló hangon kérlelt, hogy ne szökjek meg, mert ha meglépnék, az az állásába kerül. Szabályosan elké-

redzkedett tőlem, mondván, hogy elintézni való dolga van a városban. Szépen kért, hogy mindenképp várjam meg, ha előbb végeznék a doktorokkal. Meg se fordult a fejemben a szökés. Az balul is kiüthetett volna. Talán csak próbára akarnak tenni; lesben állnak, elkapnak, és súlyosbodik helyzetem. Minek is szöknék, ha egyszer ártatlannak vallom magamat, a semmiért kasztliztak be, ami majd úgyis kiderül a „vizsgálat” során, legkésőbb a főtárgyaláson, s akkor felmentenek, elnézést kérnek, és kiengednek.

Csakhogy „bűnperem” alakulása nem a felmentés reményével biztat. Tegnap hatodszor is beadták cellámba a vizsgálati fogságot két hónappal megtoldó bírói határozatot. Döbbenettel láttam, hogy az Indoklás új paragrafussal illeti „tetteimet”; az eddigi „ellenséges propagandát” taglaló 118-as cikkelyt a 134-es váltotta fel. Rögvest dörömböltem az ajtón, s az őrségtől követeltem a Büntető Törvénykönyvet, amit csakhamar izgatottan lapozgattam. A 134. szakasz tartalmilag így szól: államellenes szervezkedés, hazaárulás... Kiszabható büntetés: húsz év, avagy halál...!

A félelemtől veszettül kalimpál a szívem, tarkómon a tompa nyomás csaknem ájulásba taszít.

Ezen a délutáni órán a görék mind visszavonultak; nem elérhető már a börtönigazgató, s őáltala nem hívható be se ügyvédem, se egy bíró, aki magyarázatot adhatna. Másnapra se kérhetek igazgatói kihallgatást, mert a klinikán várnak rám az ideg orvosok. Egy ideig még tépődhetek a halálos ítélettel (is) járó paragrafuson. Ha a semmiért lefoghattak, akkor bármi megtörténhet. Frusztráltan vergődök.

Nyiszlett, szelíd és esetlen börtönőröm, Bótyó, mielőtt lead a pszichiátria zárt osztályán, elkéredzkedik tőlem, hogy a belvárosi hivatalokban halaszthatatlan ügyeit intézze. Lelkemre köti tehát, hogy ne próbáljak megszökni, amíg odavan.

Az elmeosztály doktorai életemről meséltettek, és arról a „bűnyügről”, amibe belekeveredtem. A két ideg orvos közül Szakács György doktor kevésbé kötekedett velem, már-már korrektül viszonyult hozzám, de rideg, távolságtartó volt, szemernyi jelét se mutatta az együttérzésnek. (Lehet, hogy ők is eljátszották a jóindulatú és az ellenséges vallató szerepét, amiként a rendőrségen is szokás?) Amikor peres ügyem állásáról kérdezett, előadtam rettegésemet okát; a 134-es cikk megjelenését. A doki nem tűnt föl beleérzőnek: „Lehet, hogy csak gépirói elírás...”

A pszichiáterek külön-külön fogadtak.

Unger doktor délutánig várakoztatott, s akkor betessékelt egy kisebb tanácssteremnek beillő rendelőbe vagy irodába. Középujt egy hosszú, fehér asztal. Párnázott, kényelmes karosszékbe telepedhettem. Némán telő percek. Az orvos – mintha ott se lettem volna – a fali szekrény üvegajtaja mögül italt, kávé, csészét, kanálkát és poharat vett elő. Töltött magának valamilyen töményt, a fenséges illat orromig hatolt, nyeltem egyet, ő pedig végtelen lassúsággal neszkávé kevert ki magának. Ingerlően finom illat töltötte be a szobát. Odakint szürke, fogvacogtató december. (Távolabb egy hideg, homályos zárka.) A rám irányuló figyelemre, s a személyisége-

met bogozó interjú kíváncsi kérdéseire várva – akárha vendég lennék – csaknem elszunnyadtam a nyugodalmas, ellazító langymelegben.

Pattogó, kemény hang térített magamhoz.

– Búzlík a pesszimizmustól a maga verse! Egy felnőtt és tanárember önsajnálata, siránkozása nem tartozik a nagyközönségre, szégyen illet a világ elé tární!

Egy kicsit csakugyan szégyelltem, hogy gyengére sikerült művecském az előző évben megjelentettem egy újságban. (Azt már nem tudom, miként kerülhetett a doktor úr elé? Rendelkezésre állhatott a Könyvtár vagy a mindenható államvédelmi szolgálat.) Házasságom kibicsaklását s a különköltözést elszenvedve hosszúra nyúlt, silány panaszdalt költöttem, ami jó anyagul szolgált a lélek hivatásos elemzőjének. A doki nem konyított a műelemzéshez, nem is műértékelőként, -bíráloként lépett föl, viszont készpénznek vette a szerző versbeli magatartását, s azt ócsárolta, belezte, gúnyolta. Egy ideg- és lélekgyógyásznak illene tudnia a költői szerepjátásáról, amiként tudhatott is, csak éppen az volt a dolga, hogy a sértő provokációval váltsa ki azt a reagálást, amely tanulságos kiértékeléshez nyújt neki alapot.

Előadatta velem házasságom felbomlását, közben csóválta a fejét, rosszalló megjegyzéseket tett, a felelősség minden terhét rám tolt, és még beszédstílusom ellen is kikelt: „Hogy mondhat illet, hogy »lélépött a nő«?!”

A doktor úr kíméletlen, szüntelen támadása váratlanul ért, kikészített, elkeseredést és óriási feszültséget tá-

masztott bennem; szívem elszorult, nehezen lélegeztem, zsibbadt karomat mintha súlytalanság emelgette volna.

Ekkor vette elő a színpad-ügyet.

Mi bajom van nekem ezzel az országgal, amelyre tisztelettel tekint az egész világ?! Az emberek jólétben, szabadságban, testvériségben és elégedetten élnek. Nekem pont ekkor jut eszembe felforgató, lázító szervezkedésbe kezdeni?!

Vallatomban már egy szikrányi orvost sem láttam, szigora, makacs faggatózása egy sorba állította őt a belügyi kopóval, a vizsgálóbíróval és a köztárlóval.

Úgy ítélt meg, hogy egy-két pszichiáter túl sokat se nem árt, se nem használ nekem, s jónak láttam, ha némaságba burkolózok. Taktikám bevált, mert ágálásra hergelő válaszem elmaradása benne is elapasztotta a szót. De szándékában állhatott még egy front nyitása, amit így vezetett be:

– Maga egyszer már jól megjátásozta a bolondot, sikerült felmentetnie magát a katonai szolgálat alól. Most is elmebajosnak akarja tettetni magát?

– Nem.

– Hogyhogy?! Akkor úgy felelt meg, most meg másként?

– Jól mondja. Nem szeretném, ha elmeállapotomon múlna a bírósági ítélet, azaz felmentésem.

A doki itt rekesztette be az interjút, pedig nem bántam volna, ha még sokáig süppedezhetek a rendelő foteljében. Ki lettem küldve az üres váróba, ahol egy szál takarítónő serénykedett.

Nagyon furcsállom, hogy öröm, Bótyó nincs itt, hogy bilincsben elvezessen.

Ajtó, ablak nyitva. Kint már öreg este, szitáló decemberi köd.

– Maga mit keres itt?! – reccsen rám a nő.

– Várom a börtönört.

Az itt megforduló páciensek zagyva megnyilvánulásaitól edzetten nem érdekli, meg se hallja válaszom. Pedig csak egy telefonjába kerül, ha – érti a helyzetet, és – intézkedni akar.

– Ne itt várja! Menjen csak kifelé!

Az iménti, jól fűtött rendelőből ekkor lépett ki a bőrtáskája fülébe kapaszkodó, kalapos alak, és elvihartzott mellettem az ápoltság dezodor-felhője.

Kis ideig az épület előtt ténfergek; nincs kedvem a hideg padon ücsörögve várni fegyveres kíséromre. Közben végzett a takarító, és csörtögve bezárja a bejárati ajtót. Egyedül vagyok a néptelen, félhomályos kórházudvaron.

Mi történhetett Bótyóval? Alapos oka lehet az elmaradásra. Az állása forog kockán. Az örök többségétől eltérően ő nem szeszeli; biztosan nem részegedett le egy kocsmában. Akár közlekedési baleset, gázolás vagy szívroham érte, most önkívületi állapotban lehet a sokszobában, ezért

nem léphetett kapcsolatba felettessel. Még rosszabb, ám elképzelhető feltételezés Bótyó eltűnésére, hogy egy eldugott helyen önkezeléssel vetett véget életének; az ilyen depressziós rendészfélek néha magukra emelik fegyverüket.

Talán jól teszem, ha önként és sürgősen visszatérek a börtönbe, mielőtt az esti váltás hiánylistára tesz, és közzététést indít.

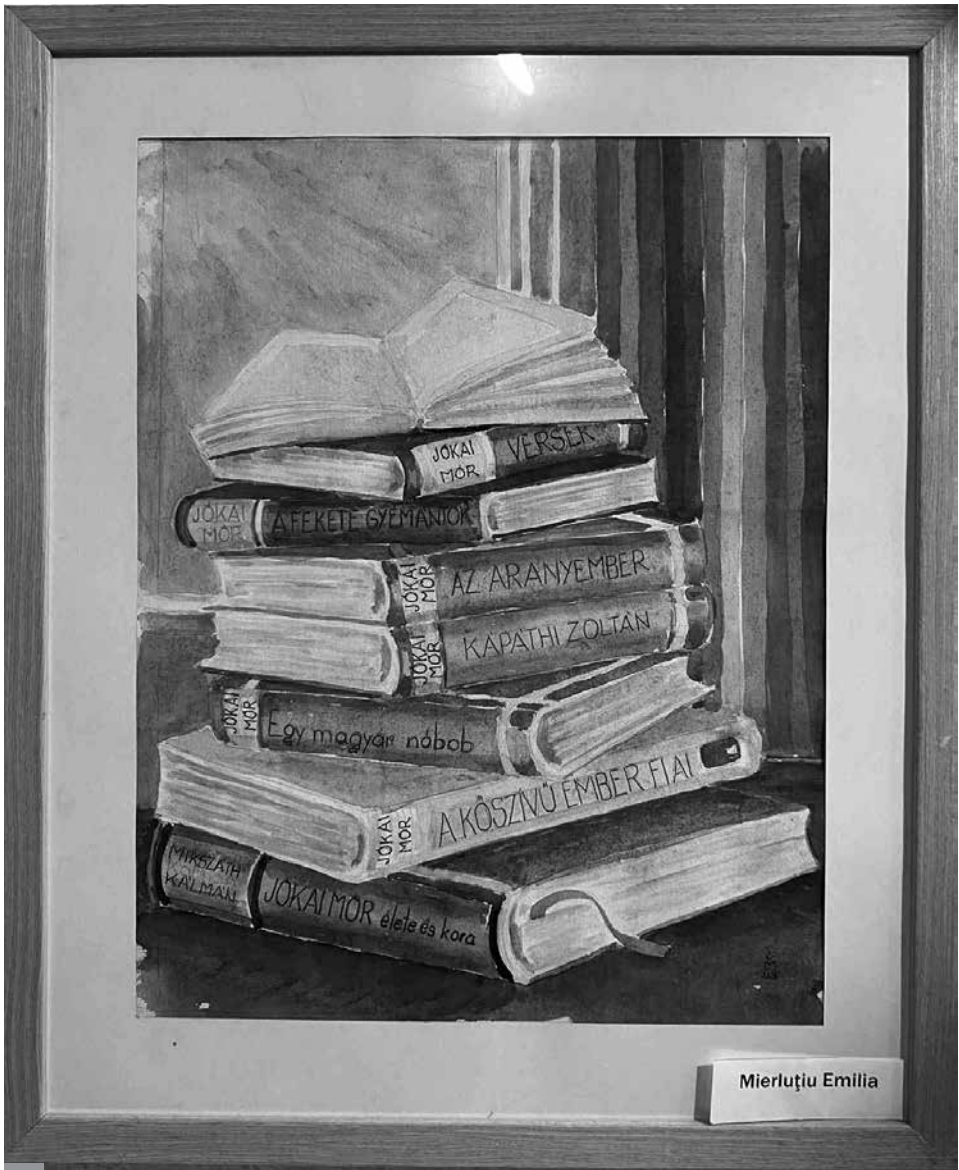
A rabomobil nincs reggel elhagyott helyén. A sofőr alighanem telefonhívásra vár valahol; mikor mehet a delikvensért? Eddig tehát nem kaphatott utasítást.

Menjek vissza a párálló lehelet gyér fényű cellájába, hogy Bótyó börtönört eltűnését is rajtam kérje számon a nyomozók hajnalig vattató hada?

Talán nagyobb esélyem van halálos puska lövés nélkül átsurranni az (ideiglenes) országhatáron, mint megúszni a biztosan és fenyegetően közelgő, súlyos ítéletet.

Három kilométerre, félórányi gyaloglásra van ide a börtön. A határ úgyszintén.

VICEI KÁROLY 1944-ben született Zentán. Tanárként csak egy évig tanított. Kétszeres politikai elítélt. Szülőföldjén a titói érából napjainkig gyakori közlési tilalom sújtja, többnyire jelígy pályázatokon vagy álnéven jutott nyilvánossághoz. Fő műfaja a novella, a levél, a tárca és az adoma. Egyik versét oklevéllel tüntették ki a balatonfüredi költőversenyen. Eddig csak Magyarországon jelentek meg könyvei.

Mierluțiu Emilia alkotása